

6. Соловйова Ю. Є. Структурно-семантичні типи заголовків публіцистичних текстів. *Соціальні комунікації: теорія, історія, регіональний дискурс*. 2015. С. 54–65.

7. Фадєєва О. В. Функції та засоби прагматизації газетних заголовків. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2017. Т. 2, № 27. С. 135–139.

ДЖЕРЕЛА

1. 24 канал [URL] : <https://24tv.ua/>
2. Facenews [URL] : <https://www.facenews.ua/>
3. iPress.ua [URL] : <https://ipress.ua/>

Вероніка Нікандрова
Керівник – к. філол. наук, доц. Кухар Н.І.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕТИКЕТНИХ ФОРМУЛ У ПРОЗІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА

Анотація. У статті схарактеризовано засоби етикетного мовлення як відображення комунікативної поведінки українського народу; проаналізовано особливості формул мовленнєвого етикету в художніх текстах Євгена Гуцала.

Ключові слова: мовленнєвий етикет, проза Євгена Гуцала, звертання, привітання, побажання.

Annotation. The article characterizes the means of etiquette speech as a reflection of the communicative behavior of the Ukrainian people; the peculiarities of speech etiquette formulas in Yevgeny Hutsal's artistic texts are analyzed.

Keywords: speech etiquette, Yevhen Hutsal's prose, addresses, greetings, wishes.

Мовленнєвий етикет виник тоді, коли людина почала будувати суспільні відносини та спілкуватися. Жодне суспільство не може існувати без моральних, соціальних, а також етикетних норм. Загалом етикет репрезентований мовленнєвою (вербальною) і немовленнєвою поведінкою людини.

Мовленнєвий етикет – установлені норми поведінки мовців, правила ввічливості у спілкуванні. Він сформувався у живій мовній практиці народу, його норми закріплено передусім у народній педагогіці та фольклорі. Низка наукових досліджень відомих мовознавців присвячена проблемам лінгвокультурного коду українців, репрезентованого етикетними мовленнєвими формулами: М. Білоус «Мовленнєвий етикет українського народу» (1989), М. Стельмахович «Український мовленнєвий етикет» (1998), Н. Плющ «Формули ввічливості в системі українського мовного етикету» (1991), О. Мельничук «Український мовленнєвий етикет: синтаксично-стилістичний аспект» (2005), Л. Мацько «Культура української фахової мови» (2007). Сучасні лінгвістичні розвідки позначені посиленою увагою до питань мовної комунікації, принципів організації комунікативного акту, функціонування мови в усіх сферах суспільного життя. У контексті цієї загальної проблематики важливим є також вивчення мовленнєвого етикету, правил мовленнєвої поведінки, які закріплені в системі стійких висловів, прийнятих колективом носіїв мови на певному етапі розвитку суспільства в особливих ситуаціях спілкування. Зацікавлення українським етикетом взагалі й мовними етикетними засобами зокрема М. Стельмахович пов'язує з відродженням української мови як одного з основних атрибутів державності: «Кожен громадянин України, незалежно від національності, зобов'язаний знати й поважати державну мову, вміти спілкуватися нею, дотримуючись культури мовлення, з її невід'ємним складником – мовленнєвим етикетом» [5, 20].

За умовами та змістом ситуації спілкування в системі українського мовленнєвого етикету виокремлюють такі групи стійких мовних висловів: звертання, вітання, знайомство, запрошення, прохання, вибачення, згода / незгода, скарга, втішання, комплімент, несхвалення, побажання, вдячність, прощання. Одиниці мовленнєвого етикету є поліфункціональними за своєю природою, зокрема вони виконують контактну, регулювальну, звертальну, емоційно-експресивну функцію, а також функції ввічливості та впливу. Науковець В.М. Шеломенцев характеризує такі функції етикету мовного спілкування: контактну (фатичну); чемну (конативну); регулювальну (регулятивну); навіювальну (імперативну); закликувальну (апелятивну). Автор зауважує, що мовці об'єднані в соціальні групи за віком (діти, молодь, середня й старша генерації), за різновидом занять

(лікар, робітник, військовий тощо), за освітою, за місцем проживання, й усі вони виражають себе у формулах мовного етикету [6, 228].

Мета нашої розвідки – дослідити особливості використання формул мовного етикету в художніх текстах Євгена Гуцала. Відомо, що цей письменник, увійшовши в літературу в 60-ті роки минулого століття, постав як митець, у центрі уваги якого завжди перебувала людська особистість. Тому особливого звучання в тканині його художніх текстів набувають етикетні формули як відображення норм і традицій спілкування українського народу.

Відомо, що художній текст – це особлива знакова система: письменник використовує загальнонародну мову, але для опису ситуації, через яку він презентує власну філософію, своє бачення світу. Уся суть у «двоповерховості» художнього тексту, якому притаманна неоднозначність семантики, множинність інтерпретацій, що створюється використанням словесних знаків у їх вторинному кодовому значенні. Мова може описати безліч навколишніх предметів і явищ, бо той самий знак можна використати і в прямому, і в переносному значенні. Це особливо виявляється в художньому тексті й стає основою «прирощень» смислу.

Найбільш частотними з-поміж одиниць мовленнєвого етикету, за нашими спостереженнями, є звертання. Герої Євгена Гуцала послуговуються нормативними формами звертання, які репрезентують рівень мовної культури і взаємоповаги українців. Звертання інтонаційно відділяються від речення, хоча і розташовані в ньому та семантично пов'язані з ним. За цими етикетними формулами не закріплене стає місце в реченні, вони можуть займати будь-яку позицію. Наприклад: *«Андрію Івановичу, дозвольте прогнати! – підносив руку то один учень, то другий, але вчитель начебто не помічав піднесених рук і не чув дитячих голосів.»* (Є. Гуцало, 3); *«Скажіть, будь ласка, чи не тут живе Дарина Дмитрівна?!»* (Є. Гуцало, 6). Зауважимо, що проза Євгена Гуцала засвідчує винятково використання кличного відмінка як органічного засобу живого спілкування.

Привітання є обов'язковим компонентом зустрічей. Часто можемо спостерігати, що люди вітаються, але не розмовляють. У цьому ракурсі привітання кваліфікують як каталізатор взаємин, його можна назвати культурою спілкування на віддалі. Відомо, що Україні, зокрема в селах, саме вітання було ознакою вихованості й шляхетності. *«– Здоровенькі були! – сказав поліцай приятним, якимось наче аж*

жіночим голосом. – *Добрий день, – відповіла Катря*» (Є. Гуцало, 2); « – *Орчик навідався, здрастуй!*» (Є. Гуцало, 4); «– *Добрий день, – каже Льоня. – Добрий день, – відповідає Гаврюк, встає з-за столу, простягає йому ту саму руку, якою він щойно обнімав матір*» (Є. Гуцало, 5). Використовує письменник і традиційні народнорозмовні форми вітання, зокрема в ситуації, коли люди працюють у полі: «– *Боже помози! – вітається. – Помози господи й вам! – тихо відказує Харитя*» (Є. Гуцало, 1). Наведемо приклад привітання в народному епістолярному жанрі: «– *Вірна моя жінко Секлето Іванівно, – співучим голоском читає Килинка, і щоби в неї пашать, – а також дорогі мої діти Грицько, Микола й Килина! Кланяюсь вам низько й передаю низький фронтовий привіт! У перших рядках свого листа поспішаю сказати вам, що я живий і здоровий, чого і вам усім бажаю від усього серця*» (Є. Гуцало, 1).

У комунікативній практиці українці зазвичай знайомляться, використовуючи займенникові форми третьої особи множини. Формули етикету знайомства у прозі Євгена Гуцала переважно вживають діти, відомо ж, що ніхто не виражає емоції настільки щиро, як це роблять малюки. Наприклад: «*А як вас звати? – Так, як і тебе, – відповіла незнайомка*» (Є. Гуцало, 1); «*І запитав: – Ти хто? – Я – Варка*» (Є. Гуцало, 1).

Парадигма висловів подяки в українській мові надзвичайно багата, а подекуди й унікальна, але письменник віддає перевагу традиційному засобу: «*Що ж, спасибі й за це, – думає Іван Петрович. – Спасибі й за таку увагу*» (Є. Гуцало, 2); «– *Спасибі вам на добромому слові, але нікуди ми не підемо, перезимуємо тут, у своєму гнізді...*» (Є. Гуцало, 4); «– *Спасибі за обід, – поважно подякував Ілько*» (Є. Гуцало, 6).

Активно використовує Євген Гуцало також побажання: у формі самостійних конструкцій, коли герої зичать одне одному здоров'я, щастя, успіху, у розлогіх висловлюваннях персонажів: «– *Хай щастить тобі, – знову озивається мати і силкується зазирнути в Катрині очі*» (Є. Гуцало, 2); «*На якусь хвилю затнулась, а далі повела рішуче: – Будьте здорові й щасливі, живіть усім нам на радість!*» (Є. Гуцало, 4); «*Рости й носи на здоров'я, бо нема тобі в чому й парубкувати. В таких штанях хоч ниньки гайда в приймаки*» (Є. Гуцало, 1).

Дослідження формул етикетного мовлення прози Євгена Гуцала доповнює відомості про національну специфіку комунікативної поведінки українського народу. Етикетні формули звертання,

знайомства, подяки, привітання, побажання, використані в художніх текстах письменника, передають не лише специфіку людських взаємин у певних етикетних ситуаціях, вони доповнюються цілісною системою виразів і мовних засобів для відтворення особливостей національного характеру. Засоби мовленнєвого етикету мають значний виховний і пізнавальний потенціал, є потужним джерелом для наукового аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. Київ, 1998. 475 с.
2. Мельничук О. М. Традиційне та специфічне у системі «формул ввічливості» в сучасній українській мов. *Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія*. Чернівці, 2001. Вип. 116. С. 128-132.
3. Пономарів О. Українське слово для всіх і для кожного. Київ, 2012. 159 с.
4. Стахів М. Український комунікативний етикет: навч.-метод. посібн. Київ, 2008. 245 с.
5. Стельмахович М. Г. Український мовленнєвий етикет. *Дивослово*. 1998. № 3. С.20-21.
6. Шеломенцев В. М. Етикет і сучасна культура спілкування. Київ, 2003. 416 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Євген Гуцало. Оповідання «Діти війни»
URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=4528>
2. Євген Гуцало. Оповідання «З горіха зерня»
URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=4435>
3. Євген Гуцало. Оповідання «Подарунок на жіночий день»
URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=4542>
4. Євген Гуцало. Оповідання «Сліпий Сень»
URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=4531>
5. Євген Гуцало. Оповідання «Я не люблю Сен-Санса!»
URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5285>
6. Євген Гуцало. Оповідання «Хто ти?»
URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=833>